

Dr. sc. Ramiza Smajić

Univerzitet u Sarajevu (BiH) / University of Sarajevo (BiH)

Institut za historiju / Institute for History

ramizas@hotmail.com

ramiza.smajic@iis.unsa.ba

Primljeno / Received: 16. 06. 2026.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 06. 2026.

GRANICE, IMPERIJE I LJUDI: ČITANJE ISTOČNOG PITANJA IZ PERSPEKTIVE DEOSMANIZACIJE¹

BORDERS, EMPIRES AND PEOPLE: READING OF THE EASTERN QUESTION FROM THE PERSPECTIVE OF DE-OTTOMANISATION²

Dvotomna monografija Safeta Bandžovića *Rusija i Istočno pitanje: izazovi deosmanizacije i balkanski odgovori* predstavlja jednu od najobimnijih i metodološki najambicioznijih historiografskih sinteza objavljenih posljednjih godina o Balkanu, Osmanskom Carstvu i ulozi Rusije u procesima koji su oblikovali jugoistočnu Evropu od druge polovine XVIII do prve četvrtine XX stoljeća. Na više od 1300 stranica autor povezuje političku, diplomatsku i vojnu historiju s historijom ideja, migracija, kolektivnih identiteta i društvenih transformacija, nastojeći pokazati da se sudbina Balkana ne može razumjeti izvan šireg evropskog i globalnog konteksta.

Historijske karte Balkana često ostavljaju utisak jasno definiranih prostora i stabilnih političkih okvira. Međutim, iza tih granica odvijali su se složeni procesi migracija, promjena identiteta i društvenih transformacija koji su stvarnost činili znatno složenijom od slike koju pružaju političke mape.

Već sam naslov monografije sugerira da autor ne pristupa Istočnom pitanju kao zatvorenoj historiografskoj temi, nego kao složenom procesu u kojem se prepliću imperijalne politike, nacionalni projekti, religijske ideologije, demografska kretanja i dugotrajne posljedice raspada jednog političkog

¹ Tekst je prikaz knjige: Safet Bandžović, *Rusija i Istočno pitanje: izazovi deosmanizacije i balkanski odgovori, I, II*, Sarajevo: Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, 2026.

² This text is a review of the book: Safet Bandžović, *Rusija i Istočno pitanje: izazovi deosmanizacije i balkanski odgovori, I, II*, Sarajevo: Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, 2026.

poretka. Posebno je značajno što autor deosmanizaciju ne razumije kao događaj nego kao dugotrajan historijski proces čiji se obrisi mogu pratiti mnogo prije formalnog oblikovanja Istočnog pitanja i čije su posljedice vidljive duboko u XX stoljeću. Jedna od vrijednosti monografije jeste što Istočno pitanje ne promatra samo kao diplomatski i politički problem nego i kao problem razumijevanja složenih historijskih procesa koji su oblikovali Balkan u dugom trajanju.

U tom smislu, knjiga se nadovezuje na autorova ranija istraživanja migracija, identiteta i historijske demografije, ali ih istovremeno smješta u znatno širi okvir međunarodnih odnosa i geopolitike. Polazeći od uvjerenja da historija nije zbir konačno utvrđenih činjenica nego trajni proces preispitivanja prošlosti, Bandžović posebnu pažnju posvećuje stereotipima, ideološkim konstrukcijama i selektivnim historiografskim tradicijama koje su oblikovale percepciju Osmanskog Carstva, Balkana i Istočnog pitanja. Njegov pristup zasniva se na multiperspektivnom čitanju izvora i kritičkom odmaku od nacionalnih historiografskih obrazaca koji su često pojednostavljivali složene historijske procese.

Prvi tom monografije usmjeren je na konceptualne i političke osnove Istočnog pitanja. Već uvodna poglavlja pokazuju da autor nastoji prevladati tradicionalne interpretacije koje su Balkan promatrale prvenstveno kao periferiju Evrope ili prostor vjekovnih sukoba. Umjesto toga, Balkan se prikazuje kao historijski prostor intenzivnih kontakata, višestrukih identiteta i složenih odnosa između lokalnih zajednica i velikih imperijalnih sistema. Posebna pažnja posvećena je procesu deosmanizacije, koji se sagledava u kontekstu promjene evropske ravnoteže snaga, slabljenja Osmanskog carstva i rastućeg uticaja velikih sila. Time autor uvodi interpretativni okvir koji će ostati prisutan kroz cijelo djelo.

Središnji dio istraživanja posvećen je ulozi Rusije u oblikovanju balkanskih prilika. Jedna od najvećih vrijednosti knjige jeste što ruska politika nije predstavljena ni kroz apologetsku ni kroz jednodimenzionalno geopolitičku prizmu. Bandžović pokazuje kako su se u ruskom djelovanju istovremeno preplitali ideološki i strateški motivi: ideja Moskve kao Trećeg Rima, zaštita pravoslavnih zajednica, panslavističke koncepcije, ali i trajna težnja za kontrolom moreuza i osiguravanjem statusa velike sile. Upravo kroz tu napetost između ideje i interesa autor uspijeva objasniti dugotrajnu prisutnost Rusije na Balkanu i njene promjenjive odnose sa Srbijom, Bugarskom, Crnom Gorom i drugim akterima Istočnog pitanja.

Posebno su uspjele analize rusko-osmanskih ratova, Sanstefanskog mira i Berlinskog kongresa, kao i prikaz ruske diplomatske, kulturne i obrazovne mreže na Balkanu. Autor pokazuje kako su konzularni sistem, obrazovne institucije i religijske veze predstavljali važne instrumente političkog uticaja, često jednako značajne kao i vojna moć. Istovremeno, knjiga uvjerljivo demonstrira da balkanski narodi nisu bili pasivni objekti imperijalnih politika, nego aktivni učesnici koji su nastojali ostvariti vlastite političke ciljeve koristeći rivalstvo velikih sila.

Drugi tom dodatno proširuje perspektivu uvodeći teme koje se u tradicionalnim pregledima Istočnog pitanja često nalaze na margini. Poglavlja posvećena okupaciji Bosne i Hercegovine, aneksionoj krizi, balkanskim ratovima i Velikom ratu povezuju diplomatsku historiju s društvenim i demografskim procesima. Upravo se ovdje najjasnije vidi jedna od temeljnih odlika Bandžovićevog historiografskog pristupa: insistiranje da se iza političkih odluka i promjena granica sagledaju njihove posljedice po konkretne ljudske zajednice.

U tom kontekstu posebno mjesto zauzima analiza muhadžirskih migracija. Historija prisilnih seoba muslimanskog stanovništva, egzodusa, demografskih promjena i društvenih trauma predstavlja jednu od najvažnijih istraživačkih niti cijele monografije. Autor pokazuje da se proces deosmanizacije ne može razumjeti samo kroz prizmu nastanka nacionalnih država, nego i kroz masovna pomjeranja stanovništva koja su trajno promijenila etničku, vjersku i kulturnu strukturu Balkana. Jedna od posebnih vrijednosti monografije jeste što vraća ljude u historiju – ne kao apstraktne demografske kategorije nego kao stvarne aktere i neposredne nosioce posljedica velikih političkih i vojnih procesa. Ovaj dio knjige spada među njene najvrjednije doprinose, jer otvara pitanja koja su dugo ostajala izvan fokusa dominantnih nacionalnih historiografija.

Vrijednost monografije proizlazi i iz izuzetno široke izvorske osnove. Autor koristi bogatu diplomatsku, vojnu, memoarsku i publicističku građu, kao i obimnu literaturu različitih historiografskih tradicija. Takav pristup omogućio mu je da pojedine uvriježene interpretacije preispita iz šire perspektive te da ukaže na ograničenja nacionalnih i ideološki usmjerenih narativa. Knjiga pritom ne nudi jednostavne odgovore niti nastoji potvrditi unaprijed zadane zaključke. Naprotiv, njena najveća vrijednost leži upravo u nastojanju da složene historijske procese vrati njihovoj punoj višeslojnosti.

Naravno, obim i ambicija ovakvog istraživanja otvaraju prostor za daljnje rasprave o pojedinim interpretativnim pitanjima. Međutim, upravo je

spremnost autora da zahvati širok vremenski raspon, poveže različite historiografske discipline i uključi iskustva zajednica koje su često ostajale izvan dominantnih narativa ono što ovu monografiju čini izuzetno značajnom.

Rusija i Istočno pitanje: izazovi deosmanizacije i balkanski odgovori stoga nije samo studija o ruskoj politici na Balkanu niti pregled razvoja Istočnog pitanja. Riječ je o široko zasnovanoj historiografskoj sintezi koja povezuje historiju imperija, nacionalizama, migracija i identiteta, pokazujući da se političke odluke velikih sila mogu razumjeti samo ako se istovremeno prate njihove posljedice na društva i ljude. Upravo zbog toga ova monografija predstavlja vrijedan doprinos savremenoj historiografiji Balkana i nezaobilazno štivo za istraživače koji se bave kasnim periodom postojanja Osmanskog Carstva, međunarodnim odnosima, nacionalnim pokretima i procesima društvene transformacije u jugoistočnoj Evropi.